

МІСЦЕ РОБОТИ НАД ОНОМАСТИКОЮ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті висвітлюється проблема використання ономастичного матеріалу на уроках української мови у початковій школі. Доводиться доцільність використання ономастикону з метою активізації пізнавальної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: ономастичний матеріал, ономастика, онім, онімія, власні назви, пізнавальна активність.

У Державній національній програмі "Освіта (Україна ХХІ століття)", концепції національного виховання підкреслюється необхідність організації такої роботи навчально-виховних закладів, яка була б тісно пов'язана із навколишнім життям, опиралася на традиції, звичаї, специфіку певного регіону. Особливо важливим є формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв.

У розв'язанні цієї проблеми виняткова роль відводиться початковій школі, закладаються основи світогляду дитини, виховуються почуття патріотизму і гуманізму, формується відповідальне ставлення до навчання, розвивається інтерес до здобуття нових знань. Одним із ефективних засобів, які допомагають вирішенню вищезазначених завдань є організація у школах краєзнавчих досліджень, складовою частиною яких є вивчення ономастичного матеріалу, що завдяки своєму розвивальному і виховному потенціалу має практично невичерпні можливості для навчання і виховання, стимулює пізнавальну активність учнів, сприяє міцному і осмисленому засвоєнню знань, розширює кругозір, пов'язує навчальний процес із життям.

На необхідність широкого використання місцевого, зокрема й ономастичного матеріалу у навчально-виховній діяльності школи вказували представники класичної педагогіки А.Ф. Дістервег, Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо. Їхні ідеї були творчо розвинуті вітчизняними педагогами О.В. Духновичем, С.Ф. Русовою, О.В. Сухомлинським, К.Д. Ушинським та ін.

Питання активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів у цілому отримало багатопланове висвітлення у працях Ш.А. Амонашвілі, Ю.К. Бабанського, Н.Ф. Талізної, Т.І. Шамової та багатьох інших.

Шкільна ономастика становить собою організовану вчителем науково-дослідну і суспільно корисну діяльність учнів, підпорядковану певній навчально-виховній меті.

Основний зміст цієї діяльності складає цілеспрямоване вивчення довкілля шляхом засвоєння учнями ономастичного розмаїття, що передбачає залучення їх до практичної участі у вивченні рідного краю і сприяє їхньому всебічному розвитку.

Пізнання школярами навколишнього світу здійснюється завдяки їхній активній діяльності, яка локалізується в місцях, близьких і знайомих з раннього дитинства, через те вивчення для учнів початкових класів є доступним і цікавим.

Одним із перших у вітчизняній педагогіці питання про використання ономастичного матеріалу у навчально-виховному процесі поставив К.Д.Ушинський. В його працях, присвячених дидактиці, приділяється значна увага зв'язку навчального процесу з навколишнім життям. Особливо важливим є твердження, що навчання з використанням місцевих фактів сприяє розвитку пізнавальної діяльності школярів [Ушинський: 1952, с.158-210].

У процесі формування пізнавальної активності учнів позитивні результати забезпечують не епізодичне вивчення рідного краю, а систематична робота як на уроках, так і в позакласній діяльності.

Однак педагогічна наука поки що продовжує розглядати ономастику як допоміжний навчально-виховний засіб, який епізодично використовується під час ознайомлення учнів на уроках і позашкільних заняттях з розвитком і особливостями села чи міста, району, області і т. ін. Незастатньо з'ясовані і обґрунтовані принципи відбору ономастичного матеріалу з метою використання його на заняттях з української мови в початковій школі, не розроблені рекомендації стосовно характеру ономастикону, не визначені конкретні вказівки щодо його використання в цілому.

У зв'язку з тим, що питання вивчення учнями онімії регламентується навчальною програмою, при відборі власних назв необхідно дотримуватися таких вимог:

- відібраний матеріал необхідно класифікувати і систематизувати, визначивши його навчально-виховне значення, місце і цінність у вирішенні конкретних завдань;
- матеріал повинен відповідати рівню загального розвитку, інтересам і віку дітей;
- вивчення цього матеріалу бажано вести комплексно, всебічно, із перспективою використання його у майбутньому при викладанні різних предметів.

Використання ономастичного матеріалу на уроках української мови в початкових класах забезпечує реалізацію насамперед навчальної, розвиваючої і виховної мети.

Навчальна мета ономастикону полягає в отриманні певної суми знань учнів. У цьому процесі безпосереднє призначення ономастичного матеріалу виражається в поглибленні інформаційності про рідний край, збагаченні особистого досвіду фактами, подіями, явищами місцевого життя.

Розвивальна мета цього матеріалу проявляється у формуванні мислення учнів, розвитку мислительних операцій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування.

При виконанні письмових вправ в учнів виробляється вміння логічно, в послідовній формі вести розповідь, особливо при виконанні творчих робіт з використанням ономастичного матеріалу.

Працюючи над текстом, учень передає не тільки знання і розуміння дійсності, але й сприймає навколишній світ, виражає власну позицію. Це не лише простий операційний процес передачі думок про відомий предмет, а й здатність сформулювати нову думку і виразити її за допомогою усієї палітри мовного багатства.

Виховна мета ономастикону проявляється у формуванні в учнів свідомого ставлення до навчання, коли знання, в тому числі й ономастичні, перетворюються в переконання, в усвідомлену необхідність, і досягнення цієї мети набирає творчого характеру.

Виховне значення закладене в самому характері ономастичного матеріалу: Звідки я походжу? Що в імені моєму? Завдяки актуалізації цих питань в учнів виникає бажання більше дізнатися про навколишню місцевість, свій родовід, історію виникнення міста чи села тощо.

Успішна реалізація дидактичних функцій ономастичного матеріалу залежить від виконання навчальної мети, якості навчально-пізнавальних завдань та проблем і виражається умінням відбирати матеріал та належним чином його аналізувати. Якість ономастичного матеріалу, характер переробки і введення його в навчально-виховний процес зумовлені педагогічною цінністю ономастикону. Тому є суттєвим зосередження уваги на трьох аспектах змісту навчання: доборі, переробці і включенні онімії в навчальну роботу.

При доборі ономастичного матеріалу важливо звертати увагу на те, щоб завдання відповідали віковим особливостям учнів, були посильні за змістом, зрозумілі без детальних пояснень вчителя; щоб вони сприяли активізації навчального процесу і відповідали навчальній і виховній меті уроку.

Для ефективного формування у школярів пізнавальної активності під час введення в навчальний процес ономастичного матеріалу потрібно дотримуватись таких умов:

- частіше використовувати різнопланові власні назви при закріпленні граматичних правил;
- під час використання онімії застосовувати різні прийоми і методи;
- на уроках української мови ономастикон використовувати планово і систематично;

- постійно звертати увагу на місцеві власні назви, пов'язані з фактами чи подіями, які вивчаються на уроці (наприклад: *Які письменники народились, жили, працювали в нашій країні? В яких творах згадується наше місто? Які події минулого чи сьогодення України пов'язані із нашою місцевістю?*). Таким чином можна відзначити своєрідність явищ, фактів подій певної місцевості і одночасно підкреслювати спільність явищ, характерних для рідного краю, з явищами, спільними для усієї країни).

Завдяки систематичному використанню ономастичного матеріалу знання учнів стають різноманітнішими, змістовнішими, здійснюється позитивний вплив на формування *пізнавальної активності учнів, розвивається логічне мислення, збагачується словниковий запас школярів*. Діти починають активно цікавитися історією міста (села), людьми, які в ньому жили, оточують, виховується бережливе ставлення до природи. Виникає зацікавленість учнів у навчанні, а коли з'являється зацікавленість, то підвищується і їх активність на уроці.

Дидактичний ономастичний матеріал добре вписується у всі етапи уроку української мови.

Новий матеріал, що вивчається на уроці, обов'язково пов'язаний з тим, що вже раніше вивчали. Але знання учнів слід актуалізувати (повторити, поновити). Під час мотивації навчальної діяльності вчителю потрібно зацікавити учнів вивченням нового матеріалу. Діти повинні пересвідчитися в необхідності засвоєння тієї чи іншої теми. Цього можна досягти, насамперед, шляхом створення у класі проблемної ситуації, використання ігрових моментів, вигаданих пригод, шкільних бувальщин, мовних жартів тощо.

Використати ономастичний матеріал можна і під час оголошення теми уроку (Прочитати тему уроку таким чином: У першу колонку вписати назви країн, в другу – міста України, в третю – імена людей. *Андрій, Грузія, Вінниця, Іспанія, Луцьк, Наталка, Болгарія, Ананьїв, Аза, Каталонія, Італія, Іван, Стрий, Мирон, Польща, Нововолинськ, Чорногоря, Івано-Франківськ, Індія*).

У першій колонці скласти четверті літери, у другій – перші, у третій – другі літери і прочитати тему уроку ("Загальні і власні назви").

Сприймання учнями нових знань – вищий ступінь у формуванні наукових понять і розвитку абстрактного мислення. Використання ономастичного матеріалу у процесі сприймання знань створює абсолютно нові можливості для їх розуміння, покращує умови для формування у школярів збуджуючих мотивів навчання в залежності від віку. При цьому потрібно мати на увазі, що ономастична інформація в молодших класах найбільш ефективно сприяє пробудженню мотивів емоційного характеру.

Прийоми залучення ономастичного матеріалу для підготовки учнів до сприймання нових знань показують умови діяльності учителя на підступах до процесу сприймання знань, підтверджують можливість їх застосування в початкових класах, зокрема на уроках української мови, сприяють покращенню методики навчання в усіх галузях, активізують пізнавальну діяльність та розвиток мовлення школярів, створюють позитивний вплив на міцність і глибину знань основ наук, закріплюють зацікавленість учнів в успішному навчанні.

Різнманітні прийоми пояснення учням нових знань з використанням конкретності ономастичного матеріалу викликають у дітей прагнення заглянути наперед, знайти те, що їм малозрозуміле або цілком незрозуміле. При цьому спостерігається особливе піднесення розумової активності. Ономастичний матеріал озброює вчителя засобами, які сприяють тому, щоб нові знання стали результатом розумової діяльності дітей, забезпечили глибокий взаємозв'язок між явищами і предметами, які вивчаються.

При формуванні у дітей нових знань ономастичний матеріал допомагає вчителю викликати у них почуття невідомого, збудити нові враження. Послідовне введення нових елементів у процес пояснення, в основу якого закладений місцевий матеріал, сприяє кращому розкриттю істотних ознак нових понять, в результаті чого рівень засвоєння навчальної програми значно зростає. У процесі сприймання нових знань ономастичний

ефективно пробуджує пізнавальну активність в тому випадку, якщо учні мають достатній запас попередніх знань і оволоділи способами їх використання.

Великий вплив має місцевий ономастичний матеріал на первинне закріплення знань. Вважається в тому, що учні більш впевнено ставлять перед собою завдання, швидше засвоюють матеріал, легше виділяють головну думку. Таким чином, повторення на базі місцевого матеріалу підвищує в учнів інтерес до шкільних занять, виховує активне ставлення до навчання.

Така система навчання висуває настійну вимогу звернути особливу увагу на самостійну роботу учнів. Слід будувати урок так, щоб збільшити час на самостійну роботу, активність учнів є важливою передумовою свідомого і міцного оволодіння мовною зоною розвиває зосередженість, цілеспрямованість, вміння міркувати, формує творчий спосіб мислення. Крім цього, самостійна робота є ефективним засобом розвитку мовних умінь учнів.

Завдання для самостійної роботи повинні логічно пов'язуватися з попереднім матеріалом.

Ономастичний матеріал підвищує інтерес до навчання, робить його зміст більш цікавим для дітей, є такою сферою застосування знань, в результаті чого вони застосовуються, збагачуються, набувають дійсно життєвого характеру, місцевий матеріал є джерелом збагачення уявлень про своє місто чи село, свій родовід, своє ім'я, які використовуються на уроках як матеріал для обґрунтування наукових понять.

Вибір власних назв, які вивчатимуться учнями початкових класів, необхідно здійснювати за таких правил:

Вибраний матеріал треба систематизувати відповідно до навчальної програми, із врахуванням його навчально-виховного значення, місця і вартісності у вирішенні конкретних завдань.

Ономастикон повинен відповідати рівню загального розвитку, інтересам і віку дітей; використання ономастичного матеріалу бажано вести комплексно, всебічно, із врахуванням використання його у майбутньому при викладанні різних предметів.

Матеріалами, які дозволяють оцінити рівень засвоєння ономастичного матеріалу, є: систематичні знання учнями теорії власних назв;

збереження логічної єдності що дозволяє зв'язно, системно, на основі особистої діяльності розкрити зміст матеріалу;

рівень володіння матеріалом, використання різноманітних граматичних конструкцій при використанні засобів.

Ефективні результати приносить не епізодична робота з онімами, а систематичне використання власних назв на уроках рідної мови і в позаурочний час. Ефективність використання пізнавальної активності і розвитку мовлення учнів залежить від таких методів організації навчальною діяльністю, які спрямовані на пробудження інтересу до навчання, потреби у знаннях, створення проблемно-пошукових ситуацій. Таке керівництво здійснюється рівнем наукової і педагогічної кваліфікації педагогів, їхнім вмінням перенести навики роботи з ономастикомом на інший навчальний матеріал

ЛІТЕРАТУРА:

- Борисенко В.О. Топонімічний гурток в школі як одна з форм краєзнавчої роботи. – Кіровоград, 1993. – 96 с.
- Бондарь А.П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України. – К.: Либідь, 2001. – 194 с.
- Савченко О.Я. Урок у початкових класах: Навчально-методичний посібник. – К.: Освіта, 1993. – 224 с.
- Степанчинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: В 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 46-142.
- Чай Є.І. З біографії слова. - К.: Веселка, 1976. – 135 с.
- Яво М.Т. Гомін Землі: Загадки топонімічні. – К.: Веселка, 2000. – 127 с.